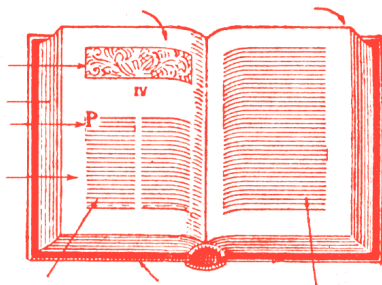

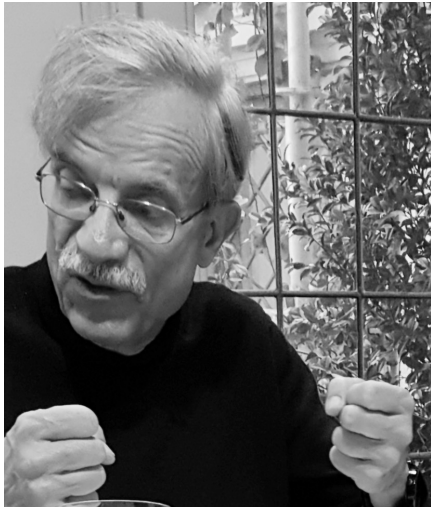
Esbós d'escrits que ja mai no escriuré

Josep Murgades

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

**Esbós d'escrits que ja mai
no escriuré**

**Esbós d'escrits que ja mai
no escriuré**

Josep Murgades

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

TESTIMONIA 5

És infeliç i desesperat qui no se sap adreçar
a un Lector futur.

UMBERTO ECO, «Com escric»,
Sobre literatura

Sumari

Prèvia	11
Retòrica	15
Llengua	19
Glossopoètica	20
Lliga del Bon Mot	22
Literatura i identitat	25
Recepcions	31
Cristòfol Despuig	31
Franciscanisme	35
Catalanística	38
Representativitats	41
Gèneres	47
Aforismes	49
Geoliteratura	52
Pulsions	55
Pulsió quiliasta	56
Pulsió unanimita	57
Pulsió prometeica	60
Motius	65
Metànoia	66
Anagnòrisi	69
Malentès	71
Coda	75

Ja que no soc pas al bell mig de la meva vida, ans més aviat cap al final —de la vida laboral activa, si més no—, em trobo amb moltes més qüestions que m'han quedat per estudiar i per aprendre que no pas totes les que hagi pogut entendre i ensenyar al llarg de vora mig segle de dedicació professional, com a docent i com a investigador.

Em revé llavors a la ment, en aquesta avinentesa, una de tantes obres lluminoses com ens ha llegat George Steiner: *My Unwritten Books*, 2007 (*Els llibres que no he escrit*, Arcàdia, 2008: 9). Aquest autor, en set capítols, desenvolupa tantes altres «vides que hauríem pogut viure», tants altres «viatges que no hem fet», amb referència, evidentment, a aquell llibre no escrit «que hauria pogut fer que les coses fossin molt diferents», a aquell llibre que «potser t'hauria permès fracassar millor. O tal vegada no».

Doncs bé, tot i la plena consciència de saber-me situat per baix, a anys llum, del gran Steiner, he pensat de procedir semblantment, com també no cal dir humilment, en aquesta *dernière leçon* que se'm demana d'impartir.

Per tant, en lloc de llibres, parlaré simplement d'escrits. Un terme, *escrit*, que em plau en gran manera. Se'n serveix Pompeu Fabra a la *conversa filològica* del 10.IX.1924, «els nostres escrits», per designar els seus propis productes. No pas altrament fa Josep Pla en la «Nota preliminar» amb què encapçala el volum 32 de la seva obra completa, *Prosperitat i rauxa de Catalunya* (Ediciones Destino, 1977: 7-8), en quali-

ficar els materials diversos que hi són aplegats amb la denominació «aquests escrits». I, encara, hom topa de vegades amb algun amic, conegut o saludat que pot interpel·lar-te tot dient: «He llegit un escrit teu» (no pas un *article*, o un *assaig* i, menys, un *estudi*).

Raons totes elles —idèntiques, al capdavant, amb les d'equivalents constatables en altres llengües: *Schriften*, *writings*, *écrits*, etc.— que avalen el terme en qüestió i alhora justifiquen l'ús amb valor d'acusatiu intern que en faig al títol: escrits que ja mai no escriuré.

Uns escrits dels quals, d'altra banda, no es presenta aquí sinó un escarit esbós. Amb ànim, ja que no d'aprofundir en cap gran recerca, sí almenys d'aplegar i de sistematitzar realitats literàries, i subsidiàriament lingüístiques, encara sovint massa despenjades, massa obviades.

En aquest sentit, també des de la meva poquesa comparativament parlant, faig igualment meves les paraules de Northrop Frye a la seva introducció a *The Great Code. The Bible and Literature* (Harcourt Brace Jovanovich, 1982), quan, respecte a les seves publicacions, afirma que han estat sempre centrades a establir perspectives més que no pas a incrementar el coneixement.

Vet aquí, doncs, el propòsit del que segueix: apuntar només, des de la recança de qui, tot i haver-s'hi obsedit amb una desigual intensitat, sap que ja no els podrà atènyer, set diferents aspectes de la literatura i, subsidiàriament, de la llengua d'aquest país. I que considero dignes que algú o altre, que evidentment ja no seré jo, hi aprofundeixi, preferentment treballant en equip.

En dic «aspectes», altrament, pel manlleu deliberat del mateix terme, en anglès, que va emprar E. M. Forster a *Aspects of the Novel* (Harcourt Brace Jovanovich, 1927; *Aspects*

de la novel·la, Columna, 1992), i també quantificats en nombre de set. És a dir, com adverteix ell mateix al final de la introducció al llibre susdit, «aspects» pel mateix caràcter acientífic i vague del terme, cosa que, per això mateix, tant a ell com a mi, ens permet d'acostar-nos amb més llibertat a tot de temes i a diferents maneres d'enfocar-los.

Val a dir, llavors, tot i que segons com hauria d'estar de més de dir-ho, que aquesta compartimentació en «aspectes», tal com aquí convenim d'entendre'ls, així com les subagrupacions que hi són encabides, revesteix un valor purament convencional. En el sentit que cal no perdre mai de vista com molts dels fenòmens que hi són categoritzats sovint esdevenen perfectament superposables, de manera que, tal com s'escau en certes ocurrències retòriques, indistintament adscriuibles a dues o més figures alhora, són alguns d'aquests aspectes, i allò que hi és referit, confluents en una mateixa veta (per exemple, manifestacions de l'aquí anomenada «pulsió quiliasta» que podrien ser-ho, també, de la «pulsió unanimitista», i viceversa).

Retòrica

Van ser unes quantes les generacions, entre les quals hi ha la meua, per a qui guanyar ús de raó intel·lectual significava prendre consciència que «tot és política». No va ser fins més tard que alguns vam fer-nos cabal que, en virtut d'anàloga reducció totalitzadora, tot és —o pot ser— igualment retòrica. Com, no cal dir-ho, història. Almenys en l'ampli camp de les humanitats. (Deixem el «tot és química» per a empiristes i galènics.)

Així, doncs, més o menys destres i aplicats ja en la vivisecció de tota ideologia en el marc de les coordenades espaials i temporals corresponents, vam lliurar-nos també a l'anàlisi formal del discurs; començant, és clar, pel seu entrellat retòric.

Retòrica, doncs. I vindicació d'aquesta enfront de la mala premsa que l'ha aclaparada durant, com a mínim, les dècades centrals del proppassat segle xx. Amb ànim, aquella, de posar en relleu com l'engany retòric és inherent a tot discurs humà —com inherent li és tota ideologia, sigui del color que sigui. Aquell engany que ens fa, com a espècie distinta de la resta dels congèneres del regne animal, no tan sols *Homo sapiens*, sinó, sobretot, i en suprema instància, *Homo symbolicus*.

Idò bé, el coneixement que tenim en català de la retòrica, especialment de les concrecions que té en la literatura del país al llarg del temps, és encara bastant precari, per no dir del tot insuficient. Algunes mostres d'aquesta mancança són manualets més volenterosos que solvents, tot i que, malgrat tot, és

prou d'agrair enmig de l'erm. En són exemples el *Diccionari de figures retòriques* (Llibres de l'Índex, 1995), de Joan A. Oriol Dauder i Joan Oriol i Giralt, o el *Diccionari de termes literaris* (Edicions 62, 1996), de Margarida Aritzeta.

Una altra aportació segons com més ambiciosa, per bé que per dues raons de pes malauradament fallida, ho és la de Jaume Medina: *L'art de la paraula. Tractat de retòrica i poètica* (Proa, 2000). En primer lloc, la fa en bona mesura inoperant l'absència d'un índex temàtic i onomàstic, eina del tot imprescindible en una obra de consulta en què materials i conceptes no estan disposats per ordre alfabètic, sinó d'acord amb una disposició més que convencional i, per tant, força aleatòria. I, en segon lloc —retret encara prou més greu—, hi ha el fet, oportunament denunciat per Silvano Andrés de la Morena (no és cap pseudònim) al número 69 de la revista *Els Marges* (gener de 2002), que el llibre de Medina, més que no pas una «adaptació», tal com assenyala, és «simplement una traducció» d'un tractat de retòrica publicat el 1888, que té el mateix valor, en paraules del ressenyador al·ludit, que «una porta rovellada», imatge que es pot comprovar fàcilment en determinats exemples i redactats irremissiblement desmoadats.

Llavors, en una empresa que desitjablement hauria de ser col·lectiva, amb el previ despullament sistemàtic del corpus literari català de totes les èpoques, es tractaria de furnir d'exemples il·lustratius nostrats les figures i les parts del discurs retòriques.

No és cosa d'aspirar a confeigir un Lausberg, o un Morier, o un Princeton catalans. N'hi hauria d'haver prou de disposar-hi d'un Mortara Garavelli. Un instrument objecte. Vàlid com a tal en tant que eina de comprensió i d'anàlisi sorgides de la realitat literària catalana i plausiblement aplicables a

ella. Però que alhora sigui un document irrefutable de la pertinència formal de la creació literària en la llengua d'aquest país al llarg dels segles.

En relació amb això últim, i amb la voluntat de fer-ne una afirmació més genèrica, caldria subratllar la conveniència de procedir a una «reliteraturització» dels estudis de *les belles-lettres* catalanes d'ara i de sempre.

Cosa que, per formació analògica amb *desnaturalar*, bé podríem designar com un triple procés de *desautorar* (òbviament, aquí *desautoritzar* seria inviable), *desobrar*, *desnacionar*. O sigui, deixar de pensar i d'interpretar la literatura catalana en funció primordial d'autors, d'obres i de nació, i convertir-la també en un camp d'ocurrències i d'operacions homologables amb les de qualsevol altra literatura en una llengua no sotmesa a cap subordinació política.

I això concerneix aquest resseguiment inventarial d'enunciacions retòriques; però també de motius, de recursos, de temes. La comparatística ha de formar part de les metodologies emprades a partir de, i a propòsit de, la literatura produïda en llengua catalana.

Llengua

D'ençà com a mínim dels inicis de la lingüística moderna sabem que la llengua, més que no pas substància, és primer de tot forma, funció, estructura. Les poètiques formalistes s'han encarregat, en conseqüència, de fer-nos avinent el que ara com ara és —o, si més no, hauria de ser— una obvietat palmària: que només la llengua és la matèria primera de la literatura, i que aquesta sols és considerable com a *écart* en una o altra mesura d'aquella; o sigui, com a desviació de la seva norma, de la seva dimensió estrictament utilitària, merament referencial. D'aquí sorgeix la pertinència, segons el que acabem de veure, de procedir també a estudiar-la des de l'òptica analítica que ens brinda la retòrica.

Però també sabem, sense moure'ns de Saussure, que la llengua és una institució social, poc escàpola, tanmateix, a diferència d'altres, de tot de convencions establertes, d'inèrcies més o menys interioritzades. Això significa, en definitiva, que les diguem-ne poètiques contextualistes, a propòsit evidentment de la literatura, hi tenen també molt a dir segons quina sigui la situació de la llengua en la literatura corresponent (sobretot, i en especial, si ens les havem amb una matèria primera lingüística sotmesa a les vicissituds històriques per les quals ha passat, i passa, la catalana).

L'afirmació contundent de Lluís V. Aracil permet sintetitzar-ho: «Cal absolutament un enfocament sociolingüístic per a comprendre i explicar la literatura catalana» (íd., «Et tout le reste est littérature», dins *Dir la realitat*, Edicions dels Països Catalans, 1983: 153).

Glossopoètica

És llavors partint d'uns tals supòsits que ja de fa temps em serveixo de la glossopoètica. Es tracta d'un concepte que es pot entendre tant en al·lusió a l'estricta realitat del fenomen designat com en referència amb la disciplina que l'estudia (una equació semblant a la que trobem quan parlem de demografia, que designa alhora tant la població en si com l'estudi que se'n fa).

La glossopoètica centra aleshores l'interès i l'atenció a parar esment en el resultat de la interrelació que hi ha entre la consciència lingüística i la dinàmica literària, entre els requeriments funcionals fets a l'idioma i les prestacions exigibles als usos lúdics i artístics d'aquest. Dit d'una manera potser més simple: es tracta d'esbrinar com les opcions poètiques de cada moment, de cada escola o de cada autor acostumen a veure's determinades, en més o menys proporció, per condicionants de tot tipus (socials, econòmics, polítics, històrics en definitiva) en què ha de desimboldre's la llengua a través de la qual es vehicula la literatura que s'hi escaigui.

En aquest sentit, per exemple, la poètica del Noucentisme, independentment de la sincronia i les afinitats que té amb la del postsimbolisme, s'explica en bona part com a reacció, en clau intel·lectual i culturalista, contra segles de relegament de la llengua del país a funcions merament subsidiàries i majoritàriament col·loquials, i en coincidència, aquella, amb el procés de codificació d'aquesta per obra i gràcia de Pompeu Fabra i de tota la dinàmica política i cultural que ho feia tot possible, a ell i a la seva proposta normativa.

De manera que si, en plena edat moderna, al segle XVII, un dels més conspicus i esforçats representants del barroc nostrat, el Rector de Vallfogona, podia fer paga de la per ell